

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Simony Švingrové *Tschechisch oder Deutsch? Auf dem Weg von Konkurrenz zu Dominanz. Zum Einsatz von innerer und äußerer Amtssprache in der Arbeiter-Unfall-Versicherungs-Anstalt in Prag der Kafka-Zeit (1908 – 1922)*, 334 s. rkp, vedoucí práce prof. Jaroslav Kučera, CSc.

Cíl práce:

Cílem práce je rekonstrukce jazykově administrativní a nacionální struktury AUVA. Předmětem práce je analýza veřejné institucionalizované (byrokratizované i nebyrokratizované) komunikace uvnitř této instituce a navenek s jinými institucemi, respektive analýza komunikační důsaznosti společenských, právních a běžných jazykových norem. Komunikace je zde pojímána jako významný sociální fenomén duální společnosti. Centrálním tématem je jazyková kompetence osazenstva jednoho konkrétního sociálně administrativního centrálního pražského úřadu a sledování proměn vzájemného vztahu mezi češtinou a němčinou v uvedených zlomových letech. Očekávaným hlavním výstupem je kromě definování teoretických východisek a vyznačení předchozích vzorů především přezkoumání tradičních historických výkladových stereotypů o vztahu češtiny a němčiny v byrokratizované, respektive institucionální komunikaci v krizovém historickém období a vysvětlení průběhu proměny tohoto vztahu, který nakonec vedl, jak zní trefně titul disertace, od konkurence češtiny k její dominanci.

Charakteristika práce:

Jedná se o ucelené, promyšlené a dobře vystavěné dílo, neboť disertantka od samého počátku ví, o čem chce psát, jak celé dílo vystaví a jaké metody výkladu užije. Díky tomu, že má disertace jasné zadání a pevné časové a věcné nastavení, dovede se disertantka také originálně vymezit vůči předchozím pracím na obdobné téma. Další charakteristikou předkládané disertační práce je zřejmá „ideová smělost“ a velká metodická nápaditost. Centrální roli zde hraje institucionalizovaná (byrokratizovaná a i soukromá) komunikace. Hlavní náplní práce je po teoretickém rozboru literatury analýza zcela konkrétní byrokratické praxe zmíněné utrakvistické pražské instituce, kde byl mimo jiné zaměstnán také Franz Kafka. Tato disertační práce má výrazný interdisciplinární charakter, který se pohybuje mezi historií, jazykovědou a literární vědou. Jazyk tyto disciplíny organicky propojuje. Nutnou odbornou výbavou byl také základní legislativně právní přehled rakouského a československého jazykového práva, který umožnil nepředpojatý výklad četných „jazykových zákonů“ a nařízení.

Práce má také výrazný historicko antropologický charakter tím, že za každým projevem institucionální komunikace hledá živé lidi, především zaměstnance zmíněné úrazové pojišťovny, u kterých hodnotí jejich jazykovou kompetenci a také konkrétní kariérní postup v závislosti na jazykové vybavenosti a proměnách okolního politického a státoprávního rámce.

Pramenná základna

Pramennou základnu práce tvoří především fondy Ústřední národní pojišťovna, České místodržitelství, Ministerstvo sociální péče, Úrazová pojišťovna dělnická a Zemský úřad uchovávané v Národním archívu ČR. Seznam odborné literatury obsahuje všechny relevantní práce, které jsou v Evropě k dispozici. Doporučil bych pouze zmínit taktéž práci Jana Rychlíka, která ačkoliv nese v názvu odkaz na jinou tematiku (Česko-slovenské vztahy, díl 1.), obsahuje rovněž přehledný výklad jazykového zákona z roku 1920.

Metoda zpracování:

Disertantka zkoumá institucionalizovanou komunikaci, zkoumá její konkrétní komunikační obsahy a postupy. Komunikace je zde pojímána jako významný sociální fenomén, který má i zřejmý nacionálně identifikační potenciál. Její metoda spočívá mimo jiné ve stanovení nového terminologického portfolia (interne, innere, aussere Amtssprache, deutsche, tschechische, osterreichische Rekurse, extrainstitutionelle, intrainstitutionelle Kommunikation), které ji pomáhá rozkrývat významy ukryté pod povrchem vnějšího rámce úřadování.

Propojení konstrukce identity a jazykové kompetence představuje pro ni základní teoretický postup či útvar pro osvětlení toho, jak jsou na jazyk navázány procesy identifikace právě ve zlomových bodech často velmi osobního rozhodování.

Disertantka preferuje také používání terminologických a metodických výpůjček nejen z historických a filologických oborů, ale i ze sociologie a mediálních studií, zvláště teorie o instrumentální, reprezentativní a symbolické funkci jazyka.

Chronologicky si práci rozdělila na období 1880 – 1899, 1899 – 1918 a 1918 – 1939. V rámci těchto period rentgenuje byrokratickou komunikaci přesně stanoveným postupem (písemná a ústní komunikace, vnitro a extrainstitucionální komunikace, způsob zpracování rekurzů). Tím získává přesný obraz o těchto zdánlivě nudných procesech a hlavně jejich posunech. Teprve na základě této analýzy nabízí své přesně formulované závěry.

Náměty do rozpravy, respektive diskutabilní interpretační tvrzení:

1. Možná by nebylo od věci zmínit kvůli úplnosti vykreslení celé „jazykové“ problematiky také otázku tzv. státních (císařských) rezervátů, respektive charakter jejich nedotknutelnost.
2. Možná by bylo možno ještě více - kromě generační výměny úřednictva - zdůraznit jeho vnitřní nacionální i kompetenční (nižší versus vyšší, státní versus samosprávná byrokracie) rozklad po roce 1900.
3. Rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity je jistě s ohledem na zřejmý úpadek znalosti němčiny v české společenské elitě zásadním bodem zlomu i pro institucionalizovanou komunikaci. Podle mne má ale ještě jeden výrazný kulminační vrchol a tím je definitivní odstranění německých státnic na české právnické fakultě v roce 1891.

Po přečtení díla nemám pochyb o jeho vysokých kvalitách. Ale přesto si dovoluji poukázat, kde se ony výrazné klady této práce nacházejí. Jsou jimi:

1. Snaha vymezit se proti konceptu diglosie.
2. Zdůraznění nulového podílu nečeskoslovenských „minorit“ na tvorbě republikánského jazykového zákonodárství.
3. Vytvoření jemné kategorizace identifikačních procesů úřednictva, ve které nechybí ani tzv. „Leute dazwischen“, tedy nacionální utrakvisti, a ani nástup nové generace právníků, která byla již odchována jednojazyčném vysokoškolském prostředí, ve kterém došlo k výraznému úpadku veřejně prezentované znalosti němčiny. Tato kategorizace je demonstrována právě na analýze konkrétních úřednických kariér, včetně té Franze Kafky.
4. Citlivé nastínění průběhu jazykového zlomu po dobrovolném odchodu „staré utrakvistické gardy“ po roce 1918 z úřadu.
5. Jemné nastínění dopadu jazykového zákona z roku 1920 v byrokratizované praxi s upozorněním na zavedení prováděcích nařízení po roce 1926, které byly opět vypracovány bez širší odborné veřejné diskuse zvláště s „nečeskoslovenskými minoritami“.

Závěrečné shrnutí:

Práci doporučuji k obhajobě pro její nesporný inovativní přínos ve výše zmíněných oblastech.

Tento text doporučuji vřele k obhajobě i z těchto formálních důvodů:

- pramenná základna k zvládnutí náročného tématu je dostatečná a byla nápaditě a přiměřeně vytěžena;

- nakládání s prameny je při samotné textaci velice uvážlivé a účelné
- základní rozvržení díla je přehledné a nápadité;
- získané poznatky dovede disertantka zevšeobecnit a zařadit je do kontextu dobového právního, historického a i mentálního rámce;
- disertantka se nevyhýbá zodpovídání palčivých otázek národnostně psychologické povahy a dochází k odpovědím, které nepodléhají žádné ideologii.
- stylistická a jazyková úroveň práce – pokud tak mohu s odstupem 30 let od mého absolutoria na germanistice posoudit – je výborná.

V Praze 13. 5. 2010

Prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.